

„Ferenc Jóska megírta a levelet...”

A magyar népköltészetben a szerelmi énekek után legnagyobb számban katonadalok találhatók. Közülük is figyelemreméltóak szépségükkel, érzelmi hatásukkal az 1848-49-es szabadságharc dalai, mely időszak egyébként a népköltészet kivirágzását hozta. A katonanóták keletkezésének utolsó korszaka pedig I. Ferenc József uralkodásához (1848-1916.), pontosabban annak második feléhez, kiemelten az I. világháborúhoz kötődik. A katonadalok érdemi gyűjtése úgyszintén a trónon hosszú ideig ülő császár és király regnálására esik.

Így nem meglepő, hogy szépszájú katonanóta szól az életében sokak által gyűlölt, de talán még többek által szeretett uralkodóról. Ezek a dalok keletkezésüket, eredetüket, illetve művészeti értéküket illetően igen különbözőek. A terjedelmi korlátok miatt közülük csak párat mutatok be.

A Fehérvári Polgár 2004. szeptemberi számában hosszabban írtam arról, hogy az I. világháború kitörése idején a **Kossuth-nótába** miként került Ferenc József neve. A névcseré egyébként sem volt ritka a katonadaloknál, elősegítette azok időszerűsítését. Így történt ez az I. és a II. világháború idején, meg máskor is.

A Kossuth-nótán kívül más 48-as dal Fejér megyei, I. világháborús aktualizálásával én nem találkoztam, de természetesen ettől még lehetett. Móricz Zsigmond „Vérben, vasban” c. novelláskötetében viszont található egy katonadal, mely bár nem időszerűsített Kossuth-nóta, de tartalmában, szövegében emlékeztet arra. A „Szervusz Rozikám, csak Moszkvába megyek” c. elbeszélésben a szülőföldjüktől, szerettüktől búcsúzók, a katonavonattal az orosz frontra induló újonc katonák így énekelnek:

„Ferenc Jóska megírta a levelet,
Hogy őneki katonákat küldjenek.
Mert őneki csekély a katonája,
Akit küldjön fel a Bukovinába...”

A szöveg olvasása nyomán joggal jutnak eszünkbe a „Kossuth Lajos azt üzenté...”, illetve a „Kossuth Lajos írdeák...” kezdetű nóta változatok. A több szótagszám viszont egyértelművé teszi a Kossuth-nótákétól eltérő dallamot.

Móricz nem szól az idézett katonanóta születésének idejéről. A Székesfejérvár és Vidéke c. újság szerkesztője viszont úgy gondolta, hogy elkapta, rögzítette egy új katonadal keletkezésének körülményét. 1914. augusztus 1-én „A legújabb bakanóta” cím alatt az ének születéséről az alábbi, kissé naiv, kissé romantikus híradás jelent meg: „Örömét, bánatát nótába önti ki a baka, amely

hogy miként keletkezik, csak a jó ég tudná megmondani. Egyszer csak kibuggyan valakinek az ajkán primitív szókkal és még primitívebb dallammal és szájról szájra jár. Csak pár nappal ezelőtt hozta hírül a távíró, hogy Őfelsége a főhadiszállásra készül utazni. A magyar baka a hír hallatára pár óra múlva már nótába öntötte szíve túláradó érzéseit, s tegnap már a katonák ajkáról szélteben-hosszában hangzott a legfrissebb bakanóta:

Az ellenség kardot, puskát acéloz,
Ferenc Jóska a táborba maséroz,
Ne masérozz édes öreg királyunk,
A hazánkért mi magunk is kiállunk.

Az új nóta mellett még az öreg népfelkelők is elfeledték az otthont, s szikrázó szemükön látszik, hogy a jó öreg katonák mindegyike az életét is feláldozná pillanatnyi gondolkodás nélkül.”

Az I. világháború kitörésének kezdeti, túlfűtött hangulatú időszakában volt aki „ismert régi dallamokra” **bakanóta** változatokat, versszövegeket szerkesztett. Így tett Józsa Antal is, kinek három versét is közölte a Fejérmegyei Napló 1914. augusztus 2-i száma „Masírozás Szerbiába” cím alatt. Közülük az elsőt idézem.

„Ferenc József nem mehet el a bálba,
Mert már kissé elnehezült a lába.
Sebaj ha már nem bírja is a táncot,
A táncot, a táncot –
Megforgatjuk helyette a rácot.

Ferenc József levelet írt ma reggel
Masérozni szeretne a sereggel
Ne masérozz édes öreg királyunk
Királyunk, királyunk –
Te csak nézzél, hogy mi miket csinálunk.

Ferenc József felmegy egy hegytetőre,
Messzilátón onnan tekint előre.
Mindig csak azt nézegeti ha ráér
Ha ráér, ha ráér –
Hogy verekszünk a királyér, hazáér.”

Az idézett szöveg második versszaka érezhetően kapcsolatban áll a fentebb idézett nótával.

Némi tájékozódás után további kapcsolatra lelhetünk.

A 17. honvéd gyalogezred legkedvesebb dalait 1917-ben Szekszárdon jelentette meg „Ötven háborús katona nóta hangjegyekkel” címen. A kis

füzetben 3 bakanóta név szerint is említi Ferenc Józsefet. Idézzük az egyik közvetlen, majdnem vaskos hangvétellű ének első és második versszakát.

„Ferenc Jóska kiállott a kapuba,
Arra ment egy 17-es regruta.
Ferenc Jóska nagyot köp a markába,
Felséges markába, markába,
Visszagondol jó regruta korára.

Ferenc Jóska levelet írt a cárnak,
Lányokat is sorozzon be bakának,
De a muszka visszaírt a királynak,
Felséges királynak, királynak,
Mondd csak Jóska, mi az Istennyilának?”

Első ránézésre is kiderül, hogy ennek a katonanótának a dallamát kívánta Józsa Antal bakanótájáról felhasználni.

A 17-es és 69-es gyalogezred egykori katonáitól magam is jó néhány világháborús nótát hallottam.

Egy gyakran énekeltet idézek közülük:

„Keresik a nem lelik a körösztlő levelemet,
S a bíró, se a jedző nem találja a nevemet,
Maj megtalálja azt első Ferenc Jóska,
Ki elvisz a háboruba, talán sose jövök vissza.

Ha elviszel a csatába, ki lesz az én utitársam?
Ki ássa meg a síromat a doberdói hegy aljában?
Maj lesz utitársam az én jó pajtásom,
Ki megássa a síromat a doberdói hegy aljában.”

Az említett példákból is jól érzékelhető, hogy a magyar katonadalok gyakori szereplője I. Ferenc József. Bármilyen meglepő, a dalok számát illetően vetekszik a magyar nép által leginkább tisztelt történelmi személyiséggel, Kossuth Lajossal.

I. Ferenc József hosszú időn át uralkodott, a haderő legfőbb parancsnoka volt, a kiegyezés után megbékéltek vele, sőt népszerű lett – mindezek magyarázatul szolgálnak.

Ugyanakkor a Ferenc Józsefről szóló dalok nem voltak olyan népszerűek, széles körben elterjedtek, hosszabb időn át élők, mint a Kossuth-nóták. Történelmi szerepük sem volt olyan jelentős, egy sem vált közülük szimbólummá. A magyar nép körében élő Kossuth-kultusz, az egykori kormányzó tisztelete mindvégig nagyobb maradt, mint Ferenc Józsefé.

Ám a Ferenc Józsefről szóló katonanótákkal kapcsolatban van adóssága a tudományos kutatásnak. Míg a Kossuth-nóták alapos gyűjtésre, vizsgálatra, publikálásra kerültek, ez Ferenc József dalainál elmaradt.

E vonatkozásban az alapos további kutatás – köztük hangfelvételek, lejegyzések, katonai nótáskönyvek, hírlapok, más kiadványok áttekintése – új eredményeket, ennek nyomán összegzést hozhatnak.

Szerencsére már messze vagyunk attól a szemlélettől, melyről Katona Tamás történész írt. Felemlítette, hogy „egy időben divat volt minden olyan katonadalt, amelyben Ferenc Jóska neve előfordult, Kossuth Lajosra átírni. Számár szokás volt, hiszen éppen elég igazi Kossuth-nóta akad.”